

HILISVIIKINGIAEGNE HÕBEAARE VIRUMAALT SAUEVÄLJA KÜLAST

Ülle TAMLA

Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut. Rüütli 6, EE-0001 Tallinn, Eesti

Esitanud P. Ligi

Toimetusse saabunud 15. aprillil 1994, avaldamisele lubatud 19. mail 1994

Enne Teist maailmasõda leiti Virumaalt Väike-Maarja kihelkonnast Sauevälja külast muinasaegne aare, mis sisaldas nii münte kui ka hõbeehteid. Kahjuks müüs ja jagas leidja aarde üksikesemetena laiali. Selle tõttu on leiu esialgne suurus teadmata. Tänapäevaks on peitleius sisalduva kohta andmeid kahest käevõrust ja 174 mündist. Vermingute järgi võiks aare pärineda 11. sajandi kuuekümnendate aastate lõpust. Artiklis on vaadeldud lähemalt kahte teostuselt sarnast ühesama meistri valmistatud käevõru, mis pärinevad Sauevälja küla Kūti talu heinamaalt kasetohust karbis leitud aardest.

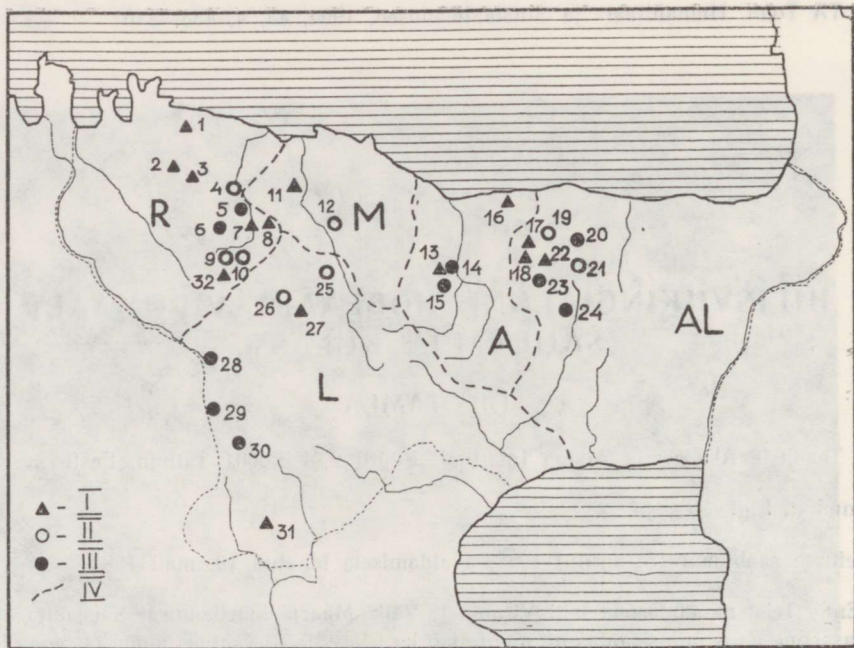
Muinasaegsete aardeleidude poolest on Virumaa üks rikkamaid Eestis. Ühtekokku on siit andmeid kolmekümne kahe 9.—13. sajandist pärit väärismetalle sisaldava leiu kohta. Neist 14 koosneb ainult müntidest, 8 ehetest ning 10 on nn. sega-aarded, milles mündid ja ehted esinevad koos (joon., I—III). Tinglikult võib siia lisada veel ligi paarkümmend üksikmündi- või hõbeehteleidu, mille puhul ei ole õnnestunud kindlaks teha, kas tegemist oli juhuleiuga, osaga peitvarast või kuulusid need matusepanuste hulka.

Kahjuks on vaid osa teadaolevatest aardeleidudest jõudnud muuseumidesse koos üksikasjalike andmetega leidmise koha, aja, leidja jms. kohta. Tihti on leiuandmed ebamäärased või puuduvad hoopis. Eriti kehtib see aarete puhul, mille leidjad on üksikesemetena mūnūnud või laiali jaganud. Üks seesuguseid mitmeks osaks laialipaisatud leide on enne Teist maailmasõda Väike-Maarja kihelkonnas, kõige tõenäolisemalt Sauevälja külas (joon., 28) päevavalgele tulnud viikingiaja lõpu münte ja ehteid sisaldav hõbeaare.

Esimene teade sellest peitleiust jõudis Rakvere Muuseumisse 1958. aastal, kui toleaeegse Rakvere Pedagoogilise Kooli õpilane Vinkj andis muuseumile üle hõbedast käevõru ja viisteist münti — üks Kūfa, ülejäänud Saksa ja anglosaksi vermingud 11. sajandist.¹ Vastuvõtuakti ja muuseumi fondipäeviku sissekannetest selgub, et üleandja ei saanud esemeid vahetult aarde leidjalt, vaid need olid mitme inimese käest Porkunis kokku korjatud. Asjad olevat paarikümne aasta eest leidnud keegi metsatöölina kännu alt ning ehted ja mündid laiali jaganud.²

¹ Rakvere Muuseum (RM) 580 ja 581.

² RM fondipäevik 1958. aastast ja akt nr. 9, 14. veebr. 1958.

Virumaa aardeleidud 9.—13. sajandist.

I mündiaarded, II ehteid sisaldavad aarded, III münte ja ehteid sisaldavad aarded, IV muinaskihelkondade piirid 13. sajandi algul P. Johanseni järgi. R Repel, M Maum, AL Allentakk, L Laemund.

1 Vihula, 2 Kavastu I, 3 Kavastu II, 4 Essu, 5 Arkna, 6 Kloodi, 7 Rakvere I, 8 Rakvere II, 9 Tõrma I, 10 Tõrma II, 11 Kunda, 12 Varudi-Vanaküla, 13 Erra-Liiva I, 14 Erra-Liiva II, 15 Maidla, 16 Aa, 17 Kohtla III, 18 Käva (Kohtla II), 19 Järve, 20 Edise, 21 Kahula, 22 Kohtla I, 23 Kohtla IV, 24 Mäetaguse, 25 Põlula, 26 Kehala, 27 Küti, 28 Sauevälja, 29 Vao, 30 Kärša, 31 Salla, 32 Tõrma Reinapi.

Järgmine teade aardest pärineb 1963. aastast, kui Väike-Maarja Keskkooli õpetaja Eduard Leppik tõi Rakvere Muuseumisse viiskümmend kolm tervet ja viis poolikut münti.³ Esemete vastuvõtuaktile lisatud E. Leppiku kirjast võib lugeda, et riidesse mähitud ja plekktrumliisse asetatud rahad leidis 1963. aastal Vistla küla Raja talu lähedalt mõne aasta vanusest prüghunnikust Väike-Maarja Keskkooli õpilane Enn Griffel. Raja talu perenaine teadnud rääkida, et need rahad pärinevad suuremast aardest, mille leidnud nende talu saunik Aleksander Udrik juba «Eesti ajal» Sauevälja külas kände juurides. Kasetohust karbis oli olnud ehteid ja suuremaid hõberahasid, aga leidja münud need ära.⁴

1979. aastal anti Eesti Ajaloomuseumi numismaatikule Ivar Leimusele määramiseks 22 münti erakolleksioonist. 11. sajandi teisel poolel peidetud aarde leiukohana nimetati Väike-Maarja ümbrust.⁵ I. Leimuse arvates võiksid needki rahad (üks Kufa, seitseteist Saksa, üks Itaalia, üks

³ RM 1807/N 1—53.

⁴ RM fondipäevik 1963. aastast ja akt nr. 59, 18. juuni 1963.

⁵ Leimus, I. Ein neuer Münzfund aus dem 11. Jahrhundert? — ENSV TA Toim. Ühisk., 1980, 29, nr. 2, lk. 190—193.

anglosaksi, üks Taani ja üks Rootsi verming) pärineda enne 1940. aastat päevavalgele tulnud ning hiljem Porkuni aarde nime all tuntuks saanud leiust.⁶

1992. aasta kevadel toodi Ajaloo Instituuti määramiseks hõbedast käevõru ja 1993. aasta sügisel 79 münti erakogust.⁷ Praegusele omanikule pärandas käevõru ja müntid isa, kes olevat need omakorda saanud Väike-Maarja lähedalt kelleltki vanainimeselt.

Kõige üksikasjalikum informatsioon leiust saadi 1994. aastal E. Lepikult. Tema andmeil tulnud aare välja «heinamaa laastamisel kännu alt, mis asunud Sauevälja küla Küti talu heinamaasiilu keskel, vähem kui 200 sammu Tapa—Tartu raudteest idas»⁸.

Eeldusel, et eri aegadel päevavalgele tulnud ehted ja rahad kuuluvad kõik ühtesamasse, kolmekümnendate aastate lõpul Sauevälja külas kasetohust karbis leitud aardesse, on tänaseks sellest leiust teada 174 münti ja kaks hõbekäevõru. Müntide järgi võiks aare olla maetud mitte varem kui 11. sajandi kuuekümnendate aastate lõpul.⁹ Sellisena on see peitleid I aastatuhande lõpusajandeil levima hakanud ja peamiselt müntidest koosnevate hõbeaarete tüüpiline esindaja. Neis aaretes esinevad vähesed hõbehted on tavaliselt võõra päritoluga.¹⁰

KÄEVÕRUD

Rakvere Muuseumis säilitatav 49,9 g kaaluv paeljas, voolujooneliselt laienevate lahtiste otstega käevõru (tahv. I) on välja lõigatud 1,8 mm paksusest suure väärismetallisaldusega¹¹ hõbelehest. Võru laius keskkoahas, ehte kõige kitsamas osas on 16 mm, suurim laius ümaratel otstel aga 31 mm. Kumera vormi ja lõpliku kuju saamiseks on käevõru taondatud otste suunas peaaegu poole õhemaks. Selgesti nähtavate reljeefsete, keskosas enamasti ühesuunaliste, otstel aga risti asetuvate tihedate taondusjälgedega järgi võib öelda, et ehte mehaaniline töötlemine toimus kõval alusel, kusjuures taondati ainult võru siseküljelt. Selleks kasutati tõmpja ovaalse otsaga haamrikest, mille otsiku ligikaudsed mõõtmed on taondamisjälgedega järgi otsustades olnud 10—12×3—5 mm. Välispiinnalt on käevõru raamistatud piki servi kulgeva kahe paralleelse, täpselt teineteise kõrvale joodetud keerutraadiga. Keerutraat on valmistatud kahest ümmarguse ristlõikega traadist, mille läbimõõt on 0,7—0,8 mm ja mis on võruga samast sulamist. Näib, et pärast keerutraadi võrule kinnitamist on ehte servi viiliga mõnevõrra tasandatud. Kulumisest hoolimata annavad sellest tunnistust käevõru servades säilinud üksikud reljeefsed ebakorrapärsed põikisooned — viilijäljed.

Keerutraatidega piiratud pind on ilustatud kolmes rühmas nii, et võru mõlema otsa kujundus ja ornamendi asetuse on sarnane. Rikkalikum on ornament laienevatel otstel (tahv. I, 1—4), mille keskele on joodetud

⁶ Viidates Rakvere Muuseumis säilitatavatele viieteistkümnendale mündile ja hõbedast käevõrudele, nimetas Evald Tõnisson leiu Porkuni I aardeks. Samast ajast on käibele läinud ka aarde leidmise ajaks ekslikult märgitud 1955. aasta (Vt. Tõnisson, E. Eesti aardeleidud 9.—13. sajandist. — Rmt.: Moora, H. (toim.). Muistsed kalmed ja aarded. Arheoloogiline kogumik, II. Tallinn, 1962, lk. 192—193.)

⁷ Avaldatud omaniku loal.

⁸ E. Leppiku kiri ja leiukohaskeem artikli autorile 28. aprillil 1994.

⁹ Molvõgin, A. Sauevälja aardeleiu müntid. — Eesti TA Toim. Humanitaar- ja Sotsiaalteadused, 1994, 43, 4, lk. 441—455.

¹⁰ Jaanits, L., Laul, S., Lõugas, V., Tõnisson, E. Eesti esiajalugu. Tallinn, 1982, lk. 360.

¹¹ Ag — 92,3%, Cu — 2,95%, Pb — 6,65%, Sn — 0,07%, Bi — 0,08%, Fe — 0,03%. Kõik artiklis esitatud materjalianalüüsid on tehtud Tallinna Tehnikaülikooli materjaliuuringu keskuses ja Eesti TA Geoloogia Instituudi petroloogia laboris.

0,8 mm paksusest õhukesest hõbeplekist neljakandilised reljeefsed kastikesed mõõtmetega 13—15×4—5 mm. Ümarate nurkadega kastikeste ülaserv on kergelt sissepoole koolutatud. See näitab, et nende sees on algselt olnud mingi täidis, näiteks kivi või klaas. Kahjuks on mõlema sisu kaduma läinud. Pole võimatu, et see on eemaldatud tahtlikult. Sellele võiksid osutada ühe kastikese rikutud servad (tahv. 1, 2), mille murdejoon tundub värske. Kastikeste ümber on käevõru otsad ilustatud granuleertehnikas kujundatud geomeetriliste mustritega — kahes suuruses kolmnurkade ja rombidega ning võrupoolsesse serva joodetud kahe keerutraadi ribaga. Kujundites kasutatud graanulite läbimõõt on ühtlaselt 1,7—1,8 mm.

Käevõru keskosa ornament koosneb samasuguste graanulitega kujundatud rombist ja kahest paarist tippudega vastamisi paiknevatest kolmnurkadest (tahv. 1, 5). Otste ja keskosa ornamentidirühmade vahele jääb graanulitest vaba, rombina kujundatud sile pind.

Näib, et algselt on võru pealispind olnud kogu ulatuses kullatud. Praeguseks on õhukest kullakihti säilinud vaid vähestel graanulitel ning nende abil moodustatud kujundite vahele. Mujalt on see kas kulunud või maha hõõrutud. Kuigi võru visuaalsel vaatlusel tundus tegu olevat lehtkullaga, näitas ehte laboratoorne analüüs, et kuldamine on toimunud amalgaammeetodil. See on üks vanemaid kuldamisvõtteid, mida tuntakse vähemalt alates 2. või 3. sajandist e. Kr.¹² Meetodi olemus on lihtsustatult järgmine: kulda elavhõbedas lahustades saadakse amalgaam — mass, mis kantakse kullatava eseme pinnale. Kuumutamisel kinnitub kuld õhukese kihina esemele, elavhõbe aga lendub.

Vähestest Eesti muinasaegsetes aaretes leiduvatest ja laboratoorselt uuritud kullatud hõbeesemetest on samal meetodil ilustatud e. amalgaamitud näiteks veel Angerja I aardes leiduv sõrmusetaoline ese¹³, Olustvere aarde reljeefne naast¹⁴ ning Padiküla aarde hoburaudsõlg¹⁵. Kõigi puhul on tegemist importtoodetega.

1992. aastal erakollektsioonist määramiseks toodud 36,9 g kaaluv käevõru (tahv. II, 1) sarnaneb Rakvere Muuseumis oleva ehtega nii oma kujult kui ka töötluselt. Seegi võru on valmistatud suure väärismetallisisaldusega¹⁶ 1,6 mm paksusest hõbelehest ning sarnaselt eelmisega on selle vorm saavutatud taondamisega ehte siseküljelt (tahv. II, 2). Kattuvad on ka mõlema käevõru töötlemiseks kasutatud tõmbiotsalise haamri jäljendite mõõtmed ja taondamine kõval alusel. Paeljas, ümarate otste suunas laienev võru on keskelt pooleks murdunud või murtud. Selle laius murdekohalt, mis ühtlasi on võru kõige kitsam osa, on 16 mm. Suurim laius otstel ulatub 30 mm-ni.

Lisaks vormi ja kuju sarnasusele on ühtne ka käevõrude ilustamisviis. Teinegi ehe on välispinnalt raamistatud piki servi kulgeva kolmeharulise patspunutist meenutava, tegelikult aga kahe paralleelse tihedalt teineteise vastu asetatud ja võru külge joodetud keerutraadiga. Käevõru ja tihedaks keerutraadiks põimitud ümmarguse, 0,7 mm ristlõikega traadid on valmistatud ühestsamast hõbedasulamist. Siingi on tulnud võru ääri pärast keerutraadi kinnitamist viiliga tasandada. Sellele osutavad reljeefsed ebakorrapärased viilisälgud servades.

Analoogselt esimesena kirjeldatule on teisegi ehte ornament paigutatud

¹² Duczko, W. The filigree and granulation work of the Viking Period. An analyses of the material from Björkö. — Rmt.: Birka. Untersuchungen und Studien, V. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm, 1985, lk. 29.

¹³ Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut (AI) 4340:15. Jaanits, L. jt. Eesti esiajalugu, joon. 247.

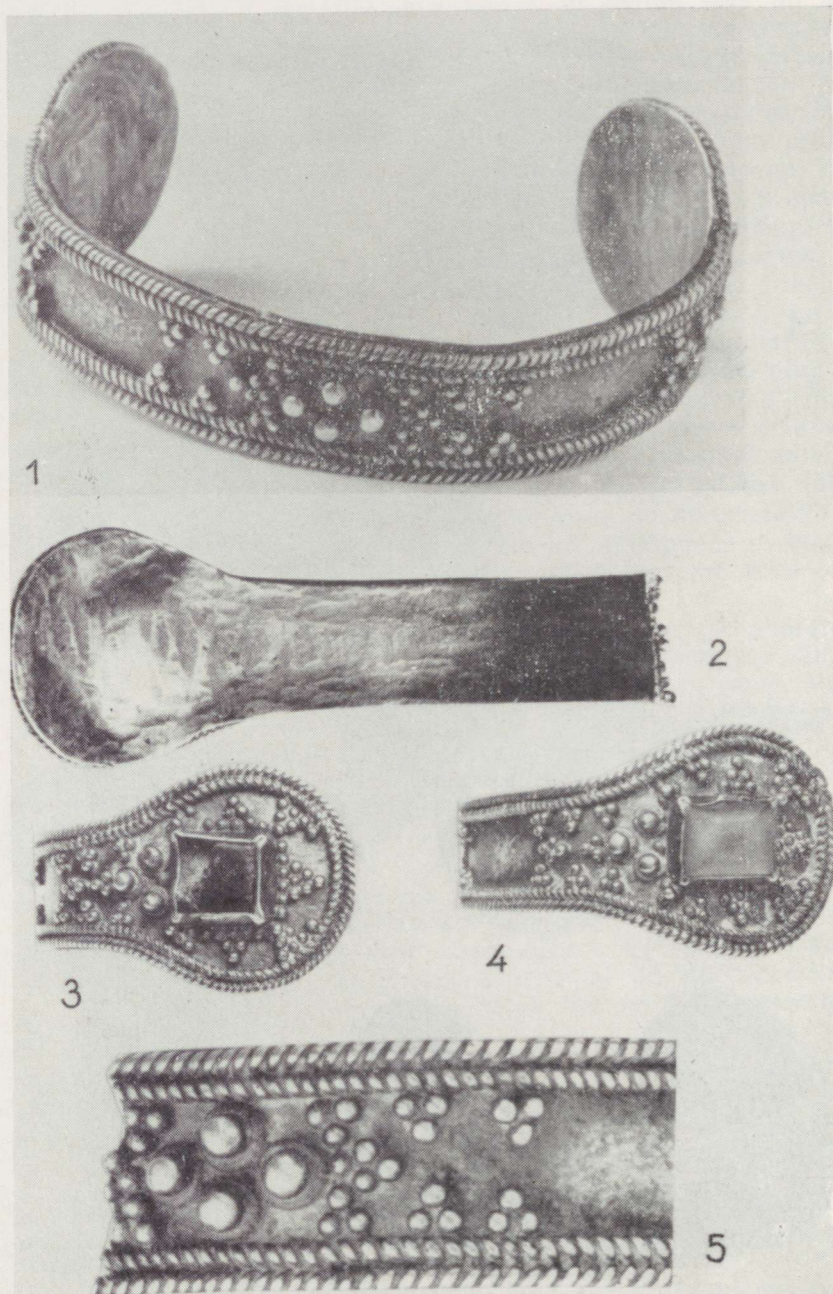
¹⁴ AI 5003: 1. Молвыгин А., Соколовский В. Нумизматические находки 1978 года. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1979, 28, nr. 4, tahv. XIV, 1.

¹⁵ AI 3562: 1. Jaanits, L. jt. Eesti esiajalugu, joon. 246, 6.

¹⁶ Ag — 94,8%, Cu — 2,7%, Pb — 1,5%, Sn — 0,07%, Bi — 0,69%.

Käevõru Sauevälja hõbeaardest (RM 580). 1:1.

Käevõru Sauevälja hõbeaardest (erakogus). 1—4 — 1:1; 5 — 2:1.

kolme rühma. Ümarate laienevate otste muster on rikkalikum võru keskosa le kantust. Sellel käevõrul on säilinud ka neljakandiliste ümarate nurkadega kastikeste sisu. Ühes otsas on selleks tume pruunikaspunane, võrupoolsest servast veidi murenenud merevaik¹⁷ (tahv. II, 3), teise kastikese sisse on asetatud tahuline valkjasroheline klaas¹⁸ (tahv. II, 4). Kulumise tõttu on klaas muutunud matiks ja tahud vaevumärgatavaks.

Kastikeste ümber on geomeetriliselt paigutatud granuleertehnikas kolmnurgad ja romb. Erinevalt Rakvere Muuseumi võrust on siin kasutatud kahes mõõdus graanuleid: väiksemate läbimõõt on 1,7–1,8 mm, suurematel 3,2 mm. Kui väiksematest graanulitest kujundid on kinnitatud vahetult võru pinnale, siis suuremate alla on joodetud veel ümmarguse ristlõikega hõbetaadist rõngakesed, mille läbimõõt ulatub 4,8–5,0 millimeetrisse (tahv. II, 5). Arvatavasti taotleti sellega suurte graanulite tugevamat kinnitamist võru siledale pinnale. Välja arvatud ülalnimetatud erinevus, on mõlema käevõru otsad kujundatud üldjoontes sarnaselt. Väiksemaid lahknevusi võib leida vaid graanulite paigutuses ja arvus.

Võru keskosa ornament koosneb väikeste graanulite abil kujundatud ja tippudega vastamisi paiknevast kahest rombist ja kuuest kolmnurkade paarist. Nende keskele jääva suurema rombi puhul on aga kasutatud suuri graanuleid, mis on samuti joodetud ümmargusest hõbetaadist rõngakestele. Erinevalt esimesest ehtest ei ole teist võru kullatud.

Hoolimata ülalkirjeldatud väikestest detailierinevustest ornamendis pole põhjust kahelda, et mõlema ehte puhul on tegu ühesama vilunud meistri tööga. Eelkõige kinnitavad seda võrude valmistamisel kasutatud töövahendite (sama šabloon, taondushaamer, viil) ühtelangevus ning üksikasjadeni kattuvad töövõtted (näit. kastikeste servade ühendamine ja nurkade painutamine, kahe sarnase keerutraadi olemasolu). Viimaste puhul on oluline märkida, et täielikult kokkulangev on ka traatide kinnitamise tehnika ning selle alustamiseks ja lõpetamiseks valitud koht mõlema võru otstel.

Päris kindlasti ei ole Sauevälja aarde käevõrude näol tegu kohaliku meistri toodanguga. Otste suunas mandlikujuliselt laienevate ning raamitud kivide või klaasmassiga kaunistatud käevõruvormi ja granuleertehnikas ilustamist esineb Kesk-Euroopas (Ungari, Tšehhi alad) juba rahvasterändamisaja lõpul. Sealsed võrud on siiski mõnevõrra teistsuguse kaju ja lihtsama valmistusviisiga.¹⁹ Täiesti täpset vastet Sauevälja võrudele ei ole seni õnnestunud leida. Kõige lähedasem eksemplar on teada 1989. aasta sügisel Arhangeliski läheduses päevavalgele tulnud põhjapoolse Venemaa suurimas, ühtekokku üle 2000 mündi ja arvukaid hõbeehteid sisaldavas aardes.²⁰ Sauevälja ehetega ühendavad seda eelkõige ovaalsed laienevad otsad, mis on ilustatud riskülilikujulisse raamistusse kinnitatud klaasmassiga²¹, granuleertehnikas kolmnurgakesed ja otsi ääristav kahekordne keerutraat. Arhangeliski võru on teostuselt siiski märgatavalt

¹⁷ Määras Ülo Heinsalu Geologia Instituudist.

¹⁸ Na₂O — 6,5%, MgO — 5,0%, Al₂O₃ — 2,5%, SiO₂ — 57,3%, K₂O — 3,7%, CaO — 5,3%, MnO₂ — 0,9%. Ajaloo Instituudi teaduri Toomas Mägi arvates on tegemist tuhalleelise valmistatud klaasiga, mille puhul Ca ja Mg on kasutatud võrdsetes kogustes.

¹⁹ Laszlo, G. Steppenvölker und Germanen. Kunst der Völkerwanderungszeit. Budapest, 1974, joon. 175.

²⁰ Nosov, E. N., Ovsyannikov, O. V., Potin, V. M. The Arkhangelsk hoard. — Fennoscandia Archaeologica, IX. Helsinki, 1992, lk. 3–21; Potin, V. Über einen neuen Schatzfund westeuropäischer Denare im Norden Russlands. — Rmt.: Die Salier. Fernhandel und Geldwirtschaft. Beiträge zum deutschen Münzwesen in sächsischer und salischer Zeit. Ergebnisse des Dannenberg-Kolloquiums 1990. Jan Thorbecke Verlag Sigmaringen, lk. 277–286.

²¹ Siinjuures on huvitav märkida, et Arhangeliski ja Sauevälja võru otstes paigutatud klaaside koostis on praktiliselt ühtelangev. Mõlemal juhul võib oletada, et tegemist on ümbersulatatud e. utiilklaasiga (vt. Nosov, E. N. jt. The Arkhangelsk hoard, lk. 7 ja viide 3; Toomas Mägi suulised andmed).

tagasihoidlikum ja lihtsam. Nii on võru keskosa ilustatud vaid kolmes paralleelses reas tembeldatud täpikestega.²²

Tuginedes leius esinevate müntide määrangule, on Arhangeliski aare dateeritud 12. sajandi esimesse veerandisse. Samas on artikli autorid märkinud, et leius on mitmeid arhailisemaid esemeid. Nende hulka kuulub ka Sauevälja aarde omadele lähedane käevõru.²³ Seega peaks siin olema tegemist pikema aja jooksul kujunenud varaga.

Ei tule siiski arvata, et seesuguseid võrusid oleks valmistatud Põhja-Venemaal. Kuigi on ebamääraseid teateid ühe ligilähedase käevõru leiust Novgorodist, on nende algupära puhul osutatud hoopiski muistsetele Volga-Bulgaaria aladele, kus granuleertechnika kolmnurksed ja rombjad kujundid olid etel üks enamlevinud ornamendimotiive.²⁴ Küll aga osutavad Venemaa leiud tolleaegsetele vahetussidemetele, millest lähtudes selliste võrude esinemine Virumaal, vahetult Novgorodi valduste naabruses on hästi mõistetav.

Muistsel Virumaal paistab aarete rohkuselt eriti silma Rakvere ümbrus ja sealt põhja poole kuni Soome laheni ulatuv ala. Nähtavasti kajastuvad selles nii piirkonna majanduslik jõukus kui ka soodsad võimalused välisühenduseks. Üsna suure tõenäosusega olid keskajast tuntud Toolse ja Mahu sadamakohad kasutusel juba muinasaja lõpul.²⁵ Sageli langevad aarete leiukohad kokku 13. sajandi alguse Taani hindamisraamatus märgitud küladega, nagu Põlula (*Pöllula*), Kehala (*Haelae*) ja Tõrma (*Tormas*). Vahel paiknesid esemed otse asulakihis. Selle heaks näiteks on 1973. aastal Varudi-Vanakülalt (*Waradas*) vundamendiaugu kaevamisel leitud peitvara, milles oli kaks hoburaudsõlge, kaelavõru, üksteist rinnalehte, neli sõrmust, kuldfooliumiga klaashelmes ja hõbedakang. Aare oli asunud nõrgises, u. 0,5 m paksuses asula kultuurkihis, kõige tõenäolisemalt omaaegses elamus. Sellele viitasid põlenud, arvatavalt kerisekivid, savitihendid ja loomaluud.²⁶ Märkimisväärne on nimetatud külade silmatorkavalt suur adramaade arv — Põlula 26, Kehala 40, Varudi 45 ja Tõrma 70 adramaad. Samal ajal oli Virumaa külade keskmine suurus Taani hindamisraamatu järgi vaid 14 adramaad.²⁷ Aarete koondumine Selja ja Kunda jõe lähedusse võiks osutada suurte sisemaakülade ühendusele rannikuga.

Mõnevõrra üllatuslikult, kuid siiski kooskõlas muude arheoloogiamalestiste levikuga, on mitmeid aardeid leitud Ida-Virumaalt Kohtla-Järve ja Jõhvi ümbrusest. Leidude rohkuse põhjuseks on peetud arenenud põllumajandust ning tihedaid sidemeid ida- ja läänepoolsete aladega. Mõningane tähtsus võib siiski olla asjaolul, et just siin on seoses põlevkivikaevanduste rajamisega eriti ulatuslikult likvideeritud vana kultuurmaastikku. Nende tööde käigus ongi päevavalgele tulnud valdav osa leidudest.

Ülalnimetatutega võrreldes väikese, kuid ometi selgesti eralduva rühma moodustavad Virumaa lõunaosast saadud leiud, nende hulgas ka Sauevälja aare. See piirkond kuulus muinasaja lõpul suurde Lemmu (*Lae-mund*) kihelkonda, moodustades võib-olla selle suhteliselt iseseisva osa, mida Henriku Liivimaa kroonikas on nimetatud *Pudi(y)virus* (Väike-Viru). Selle piirkonna vanemaks võis olla kroonikas mitmel korral esinev

²² Nosov, E. N. jt. The Arkhangelsk hoard, joon. 3, 10; 6.

²³ Samas, lk. 17—18.

²⁴ Samas, lk. 5, 7; vt. ka Смирнов А. Волжская Болгария. — Rmt.: Археология СССР. Степи Евразии в эпоху средневековья. Москва, 1981, lk. 211, joon. 79, 8—18.

²⁵ Johansen, P. Die Estlandliste des Liber Censur Danicae. Kopenhagen; Reval, 1933, lk. 263.

²⁶ Tamla, U. Varudi-Vanaküla hõbeaare. — Rmt.: Jaanits, L., Lang, V. (toim.). Muinasaja teadus, I. Arheoloogiline kogumik. Tallinn, 1991, lk. 154.

²⁷ Johansen, P. Die Estlandliste, lk. 232, 343, 552, 624—625, 645—646.

T(h)abellinus, kelle haldusse kuulus avatavasti 14 küla²⁸, ning keskuseks Äntu Punamäel paiknev linnus. Mõnevõrra põhja poole jääv Sauevälja küla puudub Taani hindamisraamatus. Küll aga on nimetatud 15 adramaa suurune Salla (*Salda*, vt. joon., 31) ning ainult kaheadramaalne Kärša (*Kaersae*, joon., 30)²⁹, kust on saadud arvukalt münte ja hõbehteid³⁰. On mõeldav, et nii Sauevälja kui ka mõned teised lähiumbruse külad jäid 13. sajandi keerulistes sündmustes hoopis üles märkimata.³¹ Nii näiteks puudub Taani hindamisraamatus ka Vao (joon., 29), kust 1966. aastal leiti aare, mis koosneb ligi kuuesajast mündist, ripatsrahadest ja ehetest.³² Sauevälja ja Vao puudumist Taani hindamisraamatus võib seletada nende võimalik kuulumine 13. sajandil hoopis Järvamaa piiridesse.³³ Igatahes pole põhjust arvata, nagu olnuks see piirkond II aastatuhande alguses eriti hõredalt asustatud. Paiknevad ju siin Virumaa viljakaimad mullad ning on teada ka üsna arvukalt muistiseid.

²⁸ Henriku Liivimaa kroonika. Tõlkinud R. Kleis, toimetanud ja kommenteerinud E. Tarvel. Tallinn, 1982, XXIV:7, XXIV:1; Johansen, P. Die Estlandliste, lk. 410, 588.

²⁹ Johansen, P. Die Estlandliste, lk. 410, 588.

³⁰ Tõnisson, E. Eesti aardeleidud 9.—13. sajandist, lk. 193—194.

³¹ Johansen, P. Die Estlandliste, lk. 54.

³² Paide Muuseum 1748.

³³ Johansen, P. Die Estlandliste, lk. 176—177.

SILVER HOARD OF THE LATE VIKING AGE FROM SAUEVÄLJA VILLAGE, VIRUMAA

Ülle TAMLA

Virumaa is one of the richest districts of ancient Estonia in 9th—13th century silver hoards. In total, 32 hoards have been reported here. 14 of them consisted of coins only, 8 contained only jewellery and 10 were the so-called mixed hoards, where ornaments and coins had been deposited together (Fig., 1—3). Evidently the situation reflects both prosperity of the district and opportunities for foreign contacts.

Unfortunately only a part of reported hoards have reached museums together with detailed information about the place and time of their discovery and the their finders. The data are often vague or missing altogether, especially in the cases where the finder has sold or distributed the hoard by single items. The present paper deals with a hoard of this kind discovered before World War II (most probably at the end of the 1930s) in Sauevälja village, Väike-Maarja Parish. The hoard deposited in a box of peeled birch bark contained coins and several pieces of jewellery. The finder sold and distributed it to several people with the result that the coins and ornaments of this hoard are kept in museums as well as in private collections.

We shall take a look at two bracelets with high silver content that belonged to the hoard. One of them is kept at Rakvere Museum (Plate I); the other, broken in the middle, is in private collection (Plate II). Both are made by hammering on the inner surface (Plate II, 2). Relying on the well-preserved traces of hammering we may say that the hammer used has been truncate, with an oval-shaped butt. The bracelets are decorated with two parallel twisted wires running along the edges, with an ornament in granulation between them. The outer surface of the bracelet depicted in Plate I is gilded by amalgamating. Tiny boxes of sheet silver are soldered to the ends of both bracelets. Contents of the boxes (reddish-brown amber and pale green scrap glass) is preserved on one bracelet only (Plate II, 3, 4).

In spite of small differences in ornamentation details it is evident that both bracelets have been made by the same skilled master. This is confirmed by the concurrence of the tools used for making the two bracelets (the same pattern, hammer, file) and minute coincidence of the mode of work (uniting of the boxes' edges, twisted wire and its fastening).

The Sauevälja bracelets do not represent the production of a local master. We may find stylistically and technically nearest examples to Sauevälja bracelets among the silver jewellery of Volga-Bolgar area. Judging by the coins in the hoard, the bracelets were probably manufactured in the 3rd quarter of the 11th century.

СЕРЕБРЯНЫЙ КЛАД ПОСЛЕДНЕЙ ЧЕТВЕРТИ 11 ВЕКА ИЗ ДЕРЕВНИ САУЭВЯЛЯ, ВИРУМАА

Юлле ТАМЛА

Из уездов древней Эстонии наиболее богата находками серебряных кладов 9—13 вв. Вирумаа (рисунок, I—III). Из 32 здешних кладов 14 состоят из одних монет, 8 из одних украшений и 10 из монет и украшений. Вероятно, столь большое количество кладов отражает зажиточность хозяев этого региона, а также их тесные торговые связи с внешним миром.

К сожалению, лишь отдельные известные нам клады оказались в музеях и снабжены подробной информацией о месте и времени их обнаружения, о нашедшем их лице и т. д. Зачастую данные неопределенны либо вовсе отсутствуют. Особенно это касается поштучно распроданных или рассредоточенных кладов.

В статье речь идет как раз о таком кладе. Он был обнаружен перед второй мировой войной (скорее всего в конце 30-х годов) в дер. Сауэвяля Вяйке-Маарьяского прихода (рисунок, 28). Клад был спрятан в берестяном коробе и содержал вместе с монетами и украшения. Человек, нашедший клад, распродал его партиями. Поэтому составные части его находятся как в музее, так и в частных руках.

Из украшений клада наиболее примечательны два кованных браслета с высоким содержанием серебра. Один из них хранится в Ракверском музее (табл. I), другой — сломанный пополам — в частной коллекции (табл. II). Оба браслета имеют округлую форму с несомкнутыми расширяющимися концами. По хорошо сохранившимся следамковки на внутренней стороне браслетов (табл. II, 2) видно, что ковочным инструментом служил овально-тупоконечный молоточек. Посредине браслеты украшает орнамент, исполненный в технике зерни, а по краям — две параллельные витые проволочки. Наружная сторона браслета, изображенного на табл. I, позолочена амальгамным методом. К концам обоих браслетов припаяны кармашки из серебряной жести. Заполнение кармашков (красно-бурый янтарь и белесовато-зеленое утильное стекло) сохранилось лишь на одном из украшений (табл. II, 3, 4).

Хотя оба орнамента несколько различаются в деталях, не подлежит сомнению, что браслеты — дело рук одного и того же искусного мастера, причем мастера чужеземного, а не местного. В работе использованы одинаковые орудия труда (тот же шаблон, молоточек, напильник) и одинаковые приемы обработки материала (соединение краев кармашков, витая проволочка и ее закрепление).

Судя по содержащимся в кладе монетам, можно думать, что браслеты изготовлены в третьей четверти 11 столетия.